

Maailmanjärjestys ja Ukrainan sota

Jyrki Käkönen¹

Tässä katsausartikkelissa arvioidaan, minkälaiset vaikutukset Venäjän Ukrainassa käymällä sodalla on muutoksessa olleeseen maailmanjärjestelmään. Tarkastelun teoreettisena viitekehyksenä käytetään maailmanjärjestelmä analyysiä ja vallansiirtymän teoriaa. Ukrainan sodan seurauksena näyttäisi olevan Yhdysvaltain aseman vahvistuminen maailmanpolitiikassa. Se puolestaan luo edellytykset Yhdysvaltain toiselle valtasyklille kolmannen vuosituhatvuoden alussa. Samalla on mahdollista, että sodan riskit maailmanjärjestelmässä kasvavat.

Avainsanat: hegemonia, itä-länsi-ristiriita, länsi-etelä-ristiriita, nousevat maat, maailmanjärjestelmä, vallansiirtymä

Johdanto

Venäjän Ukrainassa käymän aggressiivisen sodan ympärillä käytävässä suomalaisessa media-keskustelussa nousee esiin vahvasti kaksi piirrettä. Yhtäältä tuo sota näyttäytyy hyvän ja pahan välisenä taisteluna. Siinä iso Venäjä autoritaarisena valtiona ja hyökkäävänä osapuolena edustaa pahaa. Hyvää edustaa hyökkäyksen kohteena pieni Ukraina, joka ilmeisesti riittävästi on yrittänyt uudistua länsimaiseksi liberaaliksi ja demokraattiseksi yhteiskunnaksi. Näin ymmärrettynä Venäjän Ukrainassa käymää sotaa on katsottu myös hyvin Eurooppa-keskeisesti: kysymys on Euroopan muuttuneesta turvallisuustilanteesta.²

Tässä katsausartikkelissa Venäjän aloittamaa sotaa ja niin kutsutun kansainvälisen yhteisön Venäjään kohdistamia vastatoimia tarkastellaan muutoksessa olevan maailmanjärjestyksen näkökulmasta. Tämä näkökulma antaa yhden selityksen Ukrainassa käytävälle sodalle ja lännen kiristyville reaktioille Venäjän aggressioon. Vaikka näin sota asettuu laajempaan kontekstiin, se ei tee Venäjän hyökkäystä yhtään hyväksyttävämmäksi. Mutta tästä näkökulmasta ei myöskään ole kysymys enää hyvän ja pahan ikuisesta taistelusta ihmisten maailmassa. Näin kysymys ei myöskään ole siitä, kuka on sotaan syyllinen, vaan siitä, millainen merkitys Venäjän Ukrainassa käytävällä sodalla on maailmanjärjestykselle.

Artikkelin näkökulma palautuu kahteen kansainvälisen politiikan teoriakoulukuntaan: Immanuel Wallersteinin (esim. 2004) luomaan maailmanjärjestelmäanalyysiin ja A. F. K. Organskin (1958) kehittämään vallansiirtymän teoriaan. Edellisessä kysymys on siitä, että maailmanjärjestyksessä noin sadan vuoden sykleissä johtajuus tai hegemonia vaihtuu yleensä sotien kautta (Käkönen 1986). Jälkimmäinen puolestaan esittää, millaisissa olosuhteissa tuo johtajuuden siirtymä käy mahdolliseksi (Juutinen & Käkönen 2016). Molempien teorioiden näkökulmasta järjestelmän johtajuus tai hegemonia on tavoiteltavaa siksi, että hegemoni määrittää järjestelmän normit ja pelisäännöt. Vastineeksi hegemoni toimii eräänlaisena järjestelmän poliisina ja vakauden ylläpitäjänä.

1 VTT, emeritusprofessori, <jyrkikkn@gmail.com>

2 Euroopan turvallisuustilanteen muutos on korostetusti esillä valtioneuvoston selonteossa, jolla Suomen Nato-jäsenyyden hakemista perusteltiin (Valtioneuvosto 2022).

Molemmat teorit antavat mahdollisuuden esittää, että maailmanjärjestelmä on ollut muutoksessa 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Tässä artikkelissa tuota muutosta tarkastellaan jo olemassa olevan tutkimuksen pohjalta. Näin luodaan kuva siitä, millainen tuo muutos on ja mihin suuntaan se on ollut menossa. Artikkelin kysymys on kuitenkin, miten Venäjän sota Ukrainassa liittyy maailmanjärjestyksen muutokseen ja miten se vaikuttaa itse muutokseen. Vaikka missä tahansa teoriakehyksessä on vaikea ennakoida tulevaa, tavoitteena on kuitenkin yrittää hahmottaa, millaisia vaikutuksia Ukrainassa käytävällä sodalla on maailmanjärjestyksen tulevaisuuteen ja johtajuuteen lähitulevaisuudessa.

Muuttuva maailmanjärjestys ennen Ukrainan sotaa

Väitöskirjassani *Luonnonvarat ja konfliktit muuttuvassa kansainvälisessä järjestelmässä* (1986) yhtenä teoreettisena ulottuvuutena oli Leninin imperialismin teorian lisäksi maailmanjärjestelmänalyysiä myötäillen kysymys Yhdysvaltain hegemoniasta, jonka esitin olevan jo tuolloin muutoksessa. Toisena ulottuvuutena oli kaksi keskenään vahvasti vuorovaikutussuhteessa olevaa ristiriitaa: yhtäältä itä-länsi ja toisaalta länsi-etelä. Väitöskirjan viimeisessä kappaleessa todettiin, että lännen ja etelän suhteiden uudistaminen edellyttää idän ja lännen suhteiden normalisointia. Väitöskirja päättyy lauseeseen: ”Yhdysvallat on palaamassa hegemoniseksi valtioksi samalla kun atlanttinen maailma mahdollisesti muuttuu Tyyni valtameri -keskeiseksi” (Käkönen 1986, 376).

Edellä esitetyt johtopäätökset tarkoittivat väitöskirjani teoreettisessa viitekehyksessä jo ennen Neuvostoliiton hajoamista, että Yhdysvallat näytti Iso-Britannian tavoin kykenevän saavuttamaan maailmanjärjestelmässä toisen hegemonisen kauden. Transatlanttisen maailman muutos Tyyni valtameri -keskeiseksi nostaisi etualalle länsi-etelä-ristiriidan itä-länsi-ristiriidan sijaan. Voimapolitiikassa se tarkoittaisi Neuvostoliiton/Venäjän korvautumista Kiinalla ja ehkä Intialla Yhdysvaltain vastinparina.

Mikään ei kuitenkaan ole niin vaikeaa kuin tulevaisuuden ennustaminen. Aina löytyy yllättäviä tekijöitä, jotka pakottavat muuttamaan ennusteita, jotka on tehty tietyissä tilanteissa esillä olevien kehitysprosessien pohjalta. Kolmekymmentä vuotta väitöskirjani ilmestymisen jälkeen Marko Juutisen kanssa esitimme *Blokkien paluu. BRICS maiden nousu, USA ja Suomi* (2016) kirjassa, että Kiinan ja Intian nousu ja nousevien maiden yhdessä Venäjän kanssa muodostama löyhä BRICS-liittoutuma vähintäänkin haastaisi Yhdysvaltain hegemonian kolmannen vuosituhannen alkupuolella.

Blokkien paluu -kirja keskittyy maailmanjärjestyksen valtasuhteiden mahdolliseen muutokseen. Siinä maailmanjärjestelmänalyysin rinnalle on teoriapohjaa vahvistamaan otettu vallansiirtymän teoria. Käytetyssä kehyksessä teimme maailmanjärjestyksen muutoksesta useita johtopäätöksiä, jotka ovat relevantteja arvioitaessa nyt Venäjän Ukrainassa käymän sodan mahdollisia vaikutuksia maailmanjärjestykseen ja sen valtasuhteisiin.³ Ennen niiden esittämistä on aiheellista todeta, että analysissa nostimme esiin Venäjän täysimittaisen sodan Ukrainassa yhtenä mahdollisena maailmanjärjestyksen muutokseen liittyvänä ilmiönä.

³ Tässä alaluvussa, ellei toisin mainita, maailmanjärjestelmässä menossa olevan muutoksen esittäminen perustuu *Blokkien paluu* -kirjassa esitettyyn analyysiin ja johtopäätöksiin 2010-luvun alkupuolen kansainvälisen tilanteen mukaan.

On tärkeä huomata, että maailmanjärjestyksessä ilmenevä muutos ei merkitse itse järjestelmän muutosta. Koko järjestelmän taloudellinen perusta nojaa erilaisiin kapitalismin tai markkinatalouden versioihin. Näin asian näkee myös Xing Li (2019a, 6), jonka mukaan niin kutsutut nousevat maat, kuten Kiina ja Intia kuitenkin haastavat hallitsevien maiden toisen maailmansodan jälkeen asettamat säännöt, normit ja arvot. Kysymys ei myöskään ole valtiokeskeisen, niin kutsutun westfalenilaisen järjestelmän, muuttumisesta joksikin muuksi, vaikka nousevista maista Kiina ja Intia eivät olekaan perinteisiä kansallisvaltioita vaan pikemminkin sivilisaatiovaltioita. *Blokkien paluu* -kirjassa konstruoidussa teoriakehyksessä meneillään olevassa muutosprosessissa on ensisijaisesti kysymys mahdollisesta hegemonian, hallitsevan valtion, vaihtumisesta.

Hegemonian vaihtuminen eli Yhdysvaltain johtavan aseman menettäminen ei kuitenkaan ole muutamissa vuosissa tapahtuva prosessi, vaan kysymys on vähintään 20–30 vuoden ajanjaksosta. Yksittäisistä valtioista 2010-luvulla vain Kiinalla alkoi olla edellytykset haastaa Yhdysvallat. Itse asiassa Kiinan kommunistisen puolueen kokouksessa vuonna 2017 puolueen pääsihteeri ja Kiinan presidentti Xi Jinping asetti Kiinan tavoitteeksi olla johtava valtio vuonna 2049, jolloin Kiinan vallankumouksesta tulee kuluneeksi sata vuotta. Tässä kysymys on tavallaan koloniaalisen järjestelmän purkamisesta ja Kiinan myyttisen menetetyt suuruuden palauttamisesta. Myös Intialla on myyttiseen menneisyyteen liittyvät suurvaltahaaveet. (Käkönen 2022.)

Vielä 2010-luvun alkaessa Kiina tai Intia eivät yksin olleet kykeneviä haastamaan Yhdysvaltain johtajuutta. Vielä vähemmän tähän kykeni Venäjä, vaikka sen ydinasearsenaali on edelleen lähes Yhdysvaltain tasoa. Venäjä on heikon taloutensa vuoksi vajonnut lähinnä alueelliseksi suurvallaksi. Tätä Venäjä ei ole ollut valmis hyväksymään. Sen sijaan yhtenäisenä blokkina vuonna 2009 perustettu BRICS, jonka keskeisiä jäseniä ovat Intia, Kiina ja Venäjä Brasilian ja Etelä-Afrikan lisäksi, kykenisi vallansiirtymän teorian mukaan jopa kumoamaan Yhdysvaltain ylivalan maailmanjärjestelmässä.

Yhteistyöjärjestönä BRICSin jäseniä yhdistää tyytymättömyys vallitsevaan järjestelmään: sen normipohjaan ja Yhdysvaltain ylivaltaan järjestelmässä. Tämä ei vielä tee yhteisöstä vahvaa liittoutumaa, eikä kenties edes riitä pitämään liittoutumaa yhdessä. Toistaiseksi liittoutumalle ominaista on ollut se, ettei se ole asettunut tukemaan yhdenkään jäsenmaan yksittäisiä valtapyrkimyksiä. Vaikka liittoutuma perustettiin Venäjän aloitteesta, Venäjä ei ole saanut siltä tukea omille tavoitteilleen haastaa Yhdysvallat perinteisessä itä–länsi-ylivaltakilpailussa. Samalla on todettava, ettei liittoutuma ole tukenut myöskään Kiinan ylivaltapyrkimyksiä, jotka kytkeytyvät lähinnä länsi–etelä-valtakamppailuun.

Kiinan ja Intian paluu maailmanpolitiikkaan ja jäsenyys BRICS-liittoutumassa ovat siirtäneet maailmanpolitiikan painopisteen ja Yhdysvaltain mielenkiinnon transatlanttisesta ulottuvuudesta Aasiaan ja Tyynen valtameren alueelle. Samalla länsi–etelä-ristiriita on saanut sivilisaatioulottuvuuden, minkä lisäksi siinä korostuu kansainvälisen järjestelmän dekolonisaatio (Käkönen 2020). Kiina ja Intia eivät ole vain suurvalta-asemaa ja -johtajuutta tavoittelevia valtioita, vaan ne haluavat tuoda omat perinteiset arvonsa ja norminsa myös maailmanjärjestelmän pelisäännöiksi tai vähintään samanarvoisiksi länsimaisen perinteen mukaisten arvojen ja normien rinnalle.

On varsin ilmeistä, että Yhdysvaltain johtoasema, hegemonia, on haastettu useammaltakin taholta. Kyse ei kuitenkaan ole vain johtajuuden haastamisesta, vaan ehkä koko toisen maailmansodan jälkeisen liberaalin kansainvälisen järjestelmän tai yhä edelleen koloniaalisen järjestelmän haastamisesta. (Käkönen 2020; 2022.) Toisaalta maailmanjärjestelmänalyysin logiikan mukaisesti yhtä ilmeistä on, että Yhdysvallat pyrkii säilyttämään ylivaltansa ja uusimaan Iso-Britannian tavoin hegemonisen syklinsä. Tosin se ei kykene siihen yksin, minkä vuoksi se pyrki vahvistamaan omaa asemaansa ja järjestelmän jatkuvuutta erilaisin vapaa-kauppasopimuksin, kuten TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) ja TPP (Trans Pacific Partnership). Nämä prosessit kuitenkin pysähtyivät presidentti Donald Trumpin ”USA ensin”-politiikkaan. Tämä vei Yhdysvalloilta ainakin hetkellisesti mahdollisuuden toimia veturina maailman kauppapolitiikassa.

Presidentti Donald Trumpin ”Yhdysvallat ensin”-politiikka katkaisi ainakin tilapäisesti länsiliittoutuman vahvistamisen suhteessa BRICSin muodostamaan haasteeseen. Itse asiassa hetken näytti jopa siltä, että yhtenäinen Länsi⁴ rakoilee, mutta presidentti Joe Bidenin politiikka on pyrkinyt korjaamaan Trumpin aiheuttamat ongelmat. Länsiliittoutuman vahvistamisen ohella Yhdysvaltain tavoitteena on pyrkiä hajottamaan BRICS tai vähintäänkin tukea sen sisäisiä ristiriitoja. Tässä politiikassa Intia on ollut keskeisessä asemassa.

Aasiassa Yhdysvallat tarvitsee Intiaa tasapainottamaan Kiinan vaikutusvallan kasvua. Tosin Intialla on oma utopiansa suurvalta-asemasta, eikä se siksi halua olla liittolaisena osa Yhdysvaltain Kiinan vastaista politiikkaa. Yhtäältä estääkseen Kiinaa nousemasta Aasian johtavaksi valtioksi Intia kuitenkin tarvitsee Yhdysvaltain tukea. Intialle Yhdysvaltain tuki on tärkeää myös siksi, että sillä on Kiinan kanssa avoin rajaongelma. (Käkönen 2022.) Toisaalta Intia vastustaa BRICSissä yhdessä Kiinan kanssa Yhdysvaltain globaalia ylivaltaa ja tavoittelee monenkeskistä ja pluralistista kansainvälistä järjestelmää. Tässä Intian poliittisessa dualismissa voi kuitenkin piillä BRICSin heikkous yhtenäisenä blokkina.

Edellä on esitetty, että itse maailmanjärjestelmä ei todennäköisesti ole muuttumassa. Ei myöskään näytä siltä, että järjestelmän johtajuus olisi siirtymässä Aasiaan, vaikka maailmanpolitiikan painopiste näin onkin tekemässä. Tästä huolimatta Yhdysvaltain johtajuus ja asema järjestelmän vakauden säilyttäjänä ei ole enää kiistaton. Yhdysvaltain aseman muutos ilmenee muun muassa siinä, että vielä vuonna 2006 Yhdysvallat oli 127 valtiolle suurin kauppakumppani, kun Kiina oli sitä vain 70 valtiolle. Vain viisi vuotta myöhemmin 2011 tilanne oli kääntynyt päällelleen. Tuolloin Kiina oli suurin kauppakumppani 124 valtiolle ja Yhdysvallat enää 76 valtiolle. (Li 2019b, 111–112.)

Yksi- ja kaksinapaisuuden sijaan kehitys näytti olevan kulkemassa kohti pluralistista ja moninapaista järjestelmää. Tätä tulkintaa tukee se, että perinteiset länsikeskeiset kansainvälisen järjestelmän hallintainstituutiot ovat saaneet rinnalleen nousevien maiden muodostamia instituutioita, jotka kilpailevat legitimitetistä, kuten BRICS ja Uusi kehityspankki (NDB). Nousevat maat ovat vähintäänkin kyenneet tekemään muutoksia kansainvälisen järjestelmän hierarkiassa (Li 2019a, 4; Juutinen & Käkönen 2021).

4 Käytän kaikesta epämääräisyydestään huolimatta käsitettä Länsi isolla alkukirjaimella viittamaan laajaan yhteisöön, joka ei välttämättä ole yhtenäinen toimija. Käsitteellä viitataan ensisijaisesti transatlanttiseen akseliin.

Kun nyt arvioidaan Ukrainan sodan vaikutuksia maailmanjärjestelmän tulevaisuuteen, esitetyn perusteella huomio on kohdistettava ainakin sodan heijastusvaikutuksiin keskeisiin yksittäisiin mahdollisiin Yhdysvaltain hegemonian haastajiin: Venäjään, Kiinaan ja Intiaan. Sen lisäksi on katsottava, minkälaisia vaikutuksia Ukrainan sodalla on BRICSiin ja erityisesti sen yhtenäisyyteen. Viimekädessä on olennaista arvioida myös sitä, minkälaiset vaikutukset sodalla on Yhdysvaltain asemaan ja koko niin kutsutun länsiliittoutuman yhtenäisyyteen.

Ukrainan sota ja kamppailu ylivallassa

Mitä tekemistä Ukrainan sodalla on kamppailussa ylivallassa kapitalistisessa maailmanjärjestelmässä? Venäjähän hyökkäsi Ukrainaan estääkseen Naton laajenemisen omille rajoilleen etelässä ja palauttaakseen Venäjän imperiumin. Näin presidentti Vladimir Putin on antanut ymmärtää hyökkäyksen syyt. Toisaalta Länsi on halunnut ideologisoida sodan Ukrainassa ja nähdä sen hyökkäykseksi demokratiaa ja länsimaisia arvoja vastaan (ks. esim. Joshi 2022; Puri 2022). Näin on voitu perustella Lännen massiivinen tuki Ukrainan taistelulle olemassaolonsa ja samalla länsimaisten arvojen puolesta. Näin Lännen poliittisessa retoriikassa sota on ideologisesti haluttu esittää laajempaan kuin vain Venäjän laittomana Ukrainan rajojen ja suvereniteetin loukkauksena.

Kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton hajoaminen eivät lopettaneet itä-länsi-vas-takkainasettelua ja Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton/Venäjän välistä valtataistelua. Se jatkui Naton ja samalla myös Euroopan unionin laajenemisella itään entisen Neuvostoliiton etupiiriin. Näiden molempien laajeneminen merkitsi länsimaistumisen, liberaalin demokratian ja markkinatalouden ekspansiota eli maailman samankaltaistamista länsimaisten arvojen mukaisesti. Varsovan liiton ja Neuvostoliiton hajottua Nato menetti merkityksensä puolustusliittona, kun sen vastavoima hävisi. Sen elämän jatkumista ja laajenemista ei voi ymmärtää muutoin kuin että sillä edelleen oli vihollinen, Venäjä.

Neuvostoliiton ylivallassa vapautuneille ja uudelleen itsenäistyneille valtioille Natoon liittyminen perustui juuri Venäjän uhkaan. Tässä yhteydessä on ihan sama, mitä Mihail Gorbatshoville kylmän sodan päättäneissä neuvotteluissa luvattiin Naton mahdollisen laajenemisen suhteen. Tosiasia on, että Naton laajenemisella kohti Venäjän rajoja Länsi osoitti voittaneensa vähintään yhden erän Idän ja Lännen välisessä kamppailussa, ja Venäjän olisi alistuttava vallitseviin realiteetteihin. Samalla Venäjä jätettiin sivuun erilaisista Eurooppaa koskevista uudelleenjärjestelyistä sekä Jugoslavian hajoamissotien ratkaisuisista. Näin osoitettiin, että ydinaseista huolimatta Venäjä ei enää ole suurvalta, jonka käsityksillä oli merkitystä maailmanjärjestyksen hallinnassa.

Aikanaan 1980-luvulla Afganistanista muodostui Neuvostoliiton Vietnam, joka oli yksi tekijä Neuvostoliiton romahtamisessa. Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisessä valtataistelussa Yhdysvallat tavallaan rakensi Afganistanista Neuvostoliitolle ansan (ks. esim. Maalouf 2021). Nyt sama kuvio toistuu Venäjän kohdalla Ukrainassa. On mahdollista sanoa, että kyse ei ole vain Venäjän yksipuolisesta aggressiosta ja Putinin halusta palauttaa Venäjän imperiumi. Käytetyssä teoriakehyksessä on mahdollista sanoa, että Yhdysvallat tai niin kutsuttu Länsi ja Venäjä ovat valmistelleet tätä sotaa pitkään.

Sodan valmisteluun liittyy jo edellä mainittu Naton laajeneminen itään. Länsi on ollut täysin tietoinen, miten Venäjä siihen suhtautuu. Venäjä ei ole jättänyt arvailujen varaan omia vastatoimiaan, ja Ukraina on jäänyt kylmän sodan jälkeen jatkuneen itä-länsi-valtataistelun uhriksi. Tässä koitoksessa kumpikaan osapuoli ei ole pyrkinyt edistämään rauhaa, pikemminkin päinvastoin. Rauhanpyrkimysten sijaan myös Yhdistyneitä kansakuntia (YK) on käytetty länsimaisten arvojen puolustamiseksi Venäjän eristämiseen, mikä ei ole omiaan tukemaan YK:n asemaa kansainvälisen järjestelmän legitimiinä hallintainstituutiona. (Ks. Joshi 2022; Puri 2022.)

Venäjän aggressiiviseen sotaan ryhtymistä edisti myös länsi-etelä-ristiriidan nouseminen maailmanpolitiikan keskiöön kylmän sodan päätyttyä. Kehitystä siivitti Kiinan ja Intian nousu. Painopisteen siirtymässä transatlanttiselta akselilta Aasiaan ja Tyynelle valtamerelle Kiina on korvaamassa Venäjän Yhdysvaltain vastinparina. Yhdysvallat on nostanut Kiinan suurimaksi uhaksi niin omalle turvallisuudelleen kuin koko johtamansa liberaalin kansainvälisen järjestelmän jatkuvuudelle (Hawksley 2020; Rosecrance & Miller 2014). Venäjän näkökulmasta tätä siirtymää korosti syyskuussa 2021 allekirjoitettu Australian, Iso-Britannian ja Yhdysvaltain sotilaallisen yhteistyön sopimus AUKUS.

Yhtäältä Venäjän väheksyminen Euroopassa ja toisaalta maailmanpolitiikan painopisteen siirtyminen Aasiaan osoittivat Venäjälle, että se on läntisen Euroopan tai EU:n tavoin joutunut valtapolitiikan sivuraiteelle. Entisenä – ja nyt selvästi laskevana – suurvaltana sen on ollut vaikea hyväksyä lähes äänettömäksi yhtiökumppaniksi joutumista. Niinpä muuttuneiden geopoliittisten painotusten maailmassa Venäjä erilaisiin verukkeisiin vedoten pyrki hyökkäyksellään Ukrainaan tuomaan esiin, että se yhä edelleen on suurvalta, jota on kuunneltava ja joka on otettava huomioon rakennettaessa kolmannen vuosituhannen maailmanjärjestelmää.

Maailmanjärjestelmänanalyysin ja vallansiirtymän teorian kontekstissa Venäjä toimi juuri niin kuin laskevan suurvallan oletetaan käyttäytyvän. Nimittäin niin vallansiirtymän teorian kuin historiankin mukaan asemiaan suhteellisesti menettävä suurvalta on usein se, joka aloittaa sodan (Käkönen 1986; Juutinen & Käkönen 2016). Aseman säilyttämiseksi se on parempi tehdä mieluummin vielä silloin, kun on teoreettiset mahdollisuudet myös voittaa sota. Tosin historian saatossa sodan aloittanut laskeva suurvalta ei yleensä ole selvinnyt sodasta voittajana. Ukrainan vastarinta ja lännen massiivinen tuki Ukrainalle voi osoittaa tämän jälleen todeksi.

Krimin valtauksella vuonna 2014 ja Ukrainassa käymällään sodalla Venäjä pyrki osoittamaan, että niin kutsutun sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestelmän säännöt ja normit eivät koske sitä.⁵ Tämä tekee Yhdysvaltain ja Venäjän välisestä valtataistelusta koko niin kutsutun Lännen ja Venäjän välisen. Tosin tässä on hyvä muistaa, että nuo Venäjän hylkäämät säännöt palvelevat vahvasti hallitsevan valtion etuja ja oikeuttavat yleensä Lännen toimet (ks. van der Pijl 2014). Siksi niin Venäjä samoin kuin niin kutsutut nousevat maat, kuten Kiina ja Intia, ovat vaatineet noiden sääntöjen ja normien sekä kansainvälisen järjestelmän hallintainstituutioiden uudistamista.

5 Tässä yhteydessä on aiheellista nostaa esiin, että maailmanjärjestelmän hegemonina myös Yhdysvallat on monesti katsonut, että järjestelmän pelisäännöt on tarkoitettu muille, eivätkä ne koske sitä itseään silloin, kun kyse on sen intresseistä. Tästä yhtenä esimerkkinä on Yhdysvaltain yhdessä niin kutsuttujen halukkaiden valtioiden kanssa tekaistuin perustein oikeuttama hyökkäys Irakiin vuonna 2003.

Kävi Ukrainan sodassa miten tahansa, tässä katsauksessa käytetyn teoriakehyksen ja yllä esitetyn perusteella on mahdollista sanoa, että Ukrainassa käydään itse asiassa sotaa maailmanjärjestelmän johtajuudesta Yhdysvaltain ja sen liittolaisten sekä Venäjän välillä. Niinpä sota voidaan Lakshmi Purin (2022) sekä Pinak Chakravartyn (2022b) tavoin ymmärtää Yhdysvaltain ja koko Lännen sijaissodaksi Venäjää vastaan. Pitkittämällä sotaa on mahdollista heikentää Venäjän sotilaallista voimaa suhteessa Yhdysvaltoihin ja sen liittolaisiin osallistumatta itse suoraan taisteluihin.

Edellä esitetty merkitsee myös sitä, että hyökkäämällä Ukrainaan Venäjä on onnistunut voimapolitiikalla palauttamaan itä–länsi-ristiriidan maailmanpolitiikan keskiöön länsi–etelä-ristiriidan kustannuksella. Samalla Euroopasta on tullut jälleen, ainakin hetkellisesti, maailmanpolitiikan päänäyttämö. Eri asia on, kuinka pitkäksi aikaa Yhdysvallat voi ja aikoo jättää Aasian Kiinalle (Lidarev 2022). Tähän eräänlaisen vastauksen antaa Yhdysvaltain edustajainhuoneen puheenjohtaja Nancy Pelosin vierailu Taiwanissa ja sen aiheuttama Kiinan voimakas reaktio elokuun alussa 2022.

Koska Ukrainan sodassa ei ole kysymys vain Venäjän tai Venäjän johtajan presidentti Putinin mielenvikaisista haaveista vaan maailmanjärjestyksen hegemoniasta, on seuraavaksi aiheellista arvioida sodan heijastusvaikutuksia hegemonian keskeisiin haastajiin ja mahdollisen haastajablokin BRICSin yhtenäisyyteen. Vasta sen jälkeen on mahdollista arvioida, millaiset vaikutukset Ukrainan sodalla on maailmanjärjestyksen tulevaisuuteen ainakin lyhyellä aikavälillä.

Hegemonian haastajavaltiot ja Ukrainan sota

Intialle länsi–etelä-ristiriita on ollut sen itsenäistymisestä lähtien merkittävämpi tekijä kuin itä–länsi-ristiriita, jonka suhteen se läpi kylmän sodan pysytteli sitoutumattomana. Länsi–etelä-ristiriidassa Intia ei ole koskaan ollut sitoutumaton. Päinvastoin se on aina pyrkinyt hakemaan liittolaisia. Huolimatta Kiinan ja Intian välisistä jännitteistä, jotka aika ajoin ovat ilmenneet aseellisina yhteenottoina, kuten pahimmillaan vuoden 1962 rajasodassa, Intia on yhdessä Kiinan kanssa vastustanut länsikeskeistä koloniaalista järjestelmää ja Yhdysvaltain ylivaltaa. Järjestelmän dekolonisaatiossa ja Yhdysvaltain ylivallan vastustamisessa Intia on ollut myös tiiviissä yhteistyössä Neuvostoliiton/Venäjän kanssa. (Käkönen 2022.)

On hyvä tiedostaa, että Intialle yhteistyö Neuvostoliiton kanssa ei ole koskaan tarkoittanut sitä, että se olisi kylmän sodan rintamalinjoissa asemoinut itsensä osaksi itäblokkia. Koloniaalisen järjestelmän purkamisen lisäksi Intia tarvitsi, ja tarvitsee edelleen, Venäjää Yhdysvaltain lisäksi tasapainottamaan Kiinan vaikutusvaltaa Aasiassa. Intian maailmanpolitiikan keskeisenä ulottuvuutena on koloniaalisen järjestelmän purkaminen ja johtavan aseman saavuttaminen maailmanjärjestelmässä. Tässä ovat ne kaksi syytä, miksi Intia on yksi BRICSin perustajajäsenistä ja miksi se on liittynyt myös Kiinan ja Venäjän aloitteesta perustettuun turvallisuuspoliittiseen niin kutsuttuun Shanghain yhteistyöjärjestöön (SCO). Toisaalta Intia on mukana myös Intian ja Tyynen valtameren alueella selvästi Kiinaa vastaan suunnatussa Nelikossa (Quad), jonka muodostavat Australia, Intia, Japani ja Yhdysvallat. (Käkönen 2022.)

Ukrainan sodan myötä Intian huolena on Yhdysvaltain maailmanpolitiikan fokuksen siirtyminen Aasiasta Eurooppaan. Intian murheena on, miten yhtäältä sota ja toisaalta Yhdysvaltain huomion kohdistuminen Eurooppaan vaikuttaa Intian ja Kiinan väliseen suhteeseen, koska Intian saama Yhdysvaltain tuki saattaa heiketä samalla, kun Kiina vahvistaa asemaansa Aasiassa. Intian murhetta lisää se, että BRICS-maiden tyypilliseen tapaan Intia ei ole tuominut Venäjän hyökkäystä Ukrainaan. Myöskään Nelikon puitteissa Intia ei muiden jäsenen tavoin ole tuominut Venäjää eikä liittynyt Venäjän vastaisiin pakotteisiin (Sodhi 2022).

Samalla kun Yhdysvaltain huomio kohdistuu Eurooppaan, se tarvitsee entistä enemmän Intiaa Aasiassa. Siksi Yhdysvallat ei ole pyrkinyt painostamaan Intiaa Venäjän vastaisiin pakotteisiin (ma.). Yhdysvallat on katsonut jopa läpi sormien Intian halvan Venäjän öljyn tuontimäärien kasvua. Intia puolestaan suhtautuu yleensäkin kriittisesti Venäjän vastaisiin pakotteisiin. Se pelkää, että Venäjän eristäminen johtaa Venäjän ja Kiinan tiivistyvään yhteistyöhön Aasiassa, mikä puolestaan siirtää Kiinan painopisteen länsi–etelä-ristiriidasta tai kansainvälisen järjestelmän dekolonisaatiosta itä–länsi-ristiriitaan. Samalla Venäjän rooli Aasiassa heikkenisi, eikä Intia voisi luottaa enää Venäjään yhtenä Kiinan vaikutusvaltaa tasapainottavana tekijänä. (Kapoor 2022.)

Jos Intia ei voi luottaa heikkenevään Venäjään, se joutuu lähentymään Yhdysvaltoja, mikä ei ole maalle paras vaihtoehto kansainvälisen järjestelmän dekolonisaation näkökulmasta. Intian yhtenä tavoitteena on ollut moninapainen järjestelmä, jossa Venäjällä olisi merkittävä asema. Venäjän heikkenevä asema ja mahdollisesti tiivistyvä yhteistyö Kiinan kanssa supistaa Intian strategista liikkumatilaa Aasiassa. Niinpä Intia voi joutua miettimään koko maailmanpolitiikkansa uusiksi. (Kapoor 2022; Brosig 2019.)

Huomiotta ei voi jättää myöskään jo edellä esiin tuotua Kiinan tavoitetta varmistaa suurvalta-asema vuoteen 2049 mennessä. Tuon tavoitteen saavuttamiseksi Kiina vastustaa Yhdysvaltain ylivaltaa kansainvälisessä järjestelmässä ja pyrkii rakentamaan Yhdysvaltain vastaista rintamaa. Samalla Kiina kyseenalaistaa koko Yhdysvaltain johtaman liberaalin kansainvälisen järjestelmän ja sen normit. Kiinan omaksuma yhteiskuntamalli ei sovi yhteen tuon järjestelmän kanssa. Siksi Kiinan nousu voi johtaa vaihtoehtoihin järjestelmän arvoihin ja normeihin, vaikka Kiina ei olekaan uhka kapitalistiselle tuotantotavalle eli maailmantalouden peruskenteille. (Li 2019b, 96, 101, 105.)

Ei-länsimaisen sivilisaation edustajana ja nousevana valtiona Kiina pitää vallitsevaa kansainvälistä järjestelmää epäoikeudenmukaisena. Oman unelmansa saavuttamiseksi Kiina on luomassa vaihtoehtoisia ja rinnakkaisia monenkeskisiä globaalien hallinnan instituutioita kuten BRICS, NDP (Uusi kehityspankki) tai AIIB (Aasian infrastruktuuri-investointipankki). Näin se kirjaimellisesti haastaa toisen maailmansodan jälkeen luodun niin kutsutun Bretton Woods -järjestyksen. (Ks. ma., 104.) Kiinakeskeisen järjestelmän rakentamiseen kuuluu myös niin kutsuttu Uusi silkkitie -hanke eli BRI, jonka tavoitteena on kytkeä Kiinan talous Keski-Aasian kautta Afrikkaan ja läntiseen Eurooppaan.

Kiinalle Venäjän Yhdysvaltain vastaisuus, luonnonvarat ja sotilaallinen voima ovat tehneet siitä tärkeän kumppanin niin perinteisessä itä–länsi- kuin länsi–etelä-ristiriidassa. Vaikka Kiina ei ole tuominut Venäjän Ukraina vastaan käymää valloitusotaa, se ei myöskään

ole (ainakaan toistaiseksi) asettunut avoimesti tukemaan Venäjää. Kiinan omien tavoitteiden kannalta olennainen kysymys onkin nyt, mitä Kiina voi voittaa tai hävitä Venäjän mukana Ukrainan sodassa. Sekä Venäjä että Ukraina ovat sekä geopolittisesti että geoeconomisesti keskeisessä asemassa Kiinan BRI-hankkeessa. Päättyipä Ukrainan sota Venäjän voittoon tai tappioon, molemmat vaihtoehdot uhkaavat potentiaalisesti Uusi silkkitie -hankkeeseen sisältyvien kuljetuskäytävien toimintaa sodan jälkeen (ks. Brosig 2019, 142).

Venäjän kohtalo Ukrainan sodassa on kohtalon kysymys myös Kiinalle. Voiko Kiina antaa Venäjän hävitä tuon sodan, joka koskee olennaisesti Venäjän ja Yhdysvaltain suhdetta? Ukrainan mahdollinen voitto on myös Yhdysvaltain ja koko niin kutsutun Lännen voitto. Siten Venäjän heiketessä tämä tulos voisi olla myös Kiinan tappio ja johtaa Kiinan marginalisointumiseen maailmanpolitiikassa. (Ks. Singh 2022.) Tosin Kiinan asema maailmantaloudessa on niin merkittävä, että sen eristäminen tarkoittaisi Lännen eristäytymistä maailmantaloudesta. Toisaalta avoin asettuminen Venäjän tueksi johtaisi aivan ilmeisesti Kiinan vastaisiin pakotteisiin, vaikka pakotteet iskisivät myös länsimaita itseään vastaan jopa pahemmin kuin mitä Venäjän vastaiset pakotteet ovat tehneet.

Venäjän sota Ukrainassa on saattanut Kiinan hankalaksi tilanteeseen. Sen on vaikea löytää huonoista vaihtoehdoista yhtään hyvää. Kysymys ei ole vain Venäjän tukemisesta, sillä Venäjän eristäminenkin ei ole Kiinalle hyvä vaihtoehto, kun samalla on vaarana sen itsensä eristäminen maailmantaloudesta. Niinpä yksi vaihtoehto on muuntaa BRICS avoimeksi taloudelliseksi järjestöksi, jossa Venäjä on mukana ja jonka veturina olisi Kiinan talous. Mutta onko Kiina valmis rakentamaan vaihtoehtoista kauppajärjestelmää, jossa BRICS-maiden lisäksi mukana olisivat esimerkiksi Turkki ja Iran (Singh 2022)? Tällainen järjestely tukisi myös Intian kaipaamaa moninapaisuutta.

Ryhtyessään sotaan Ukrainassa Venäjä on jämähtänyt kahteen merkittävään omaan kuvitelmaansa historiasta ja asemastaan maailmanjärjestelmässä. Ensimmäinen niistä liittyy Venäjän julkituomiin perusteisiin, joilla se yrittää oikeuttaa yrityksensä palauttaa Ukraina äiti-Venäjän yhteyteen. Tässä kysymys on Venäjän imperiumin ja sen suuruuden palauttamisesta. Maailmanjärjestelmän valtataistelun kannalta olennaisempaa on kuitenkin se, että laskevana suurvaltana Venäjä on yhä edelleen kiinnittänyt itsensä USA-, Eurooppa- ja Nato-keskeiseen valtataisteluun ja maailmankuvaan (Skak 2019, 159).

Kun katsotaan kylmän sodan ja Neuvostoliiton romahtamisen jälkeistä maailmanpolitiikkaa, on mahdollista sanoa, että Venäjä on käynyt jo pitkään sijaissotia Yhdysvaltoja vastaan eri puolilla maailmaa tukemalla sellaisia poliittisia voimia tai aseellisia liikkeitä, jotka ovat taistelleet Yhdysvaltojen tukeen nojaavia hallintoja vastaan. Samoin Venäjä on vastustanut kansainvälisiä pyrkimyksiä kaataa istuvia hallituksia humanitaarisen intervention sateenvarjon suojissa. Venäjän strategiassa niistä merkittävin jatkuu edelleen Syyriassa, jossa Venäjä on aseellisesti osallistunut Basar al-Assadin hallinnon tukemiseen. Juuri Syyrian sisällissodassa Venäjä selkeimmin käy sotaa Yhdysvaltoja vastaan säilyttääkseen samalla vaikutusvaltaa Lähi-idän politiikassa (Skak 2019, 151; Brosig 2019, 103).

Myös Ukrainassa Venäjän voi sanoa oikeastaan käyvän sotaa Yhdysvaltoja vastaan. Ukrainalaiset ovat sijaiskäsijöitä Venäjän pyrkiessä säilyttämään suurvalta-asemansa maailman-

järjestelmässä. Venäjän näkökulmasta onkin ehkä mahdollista väittää, että Ukrainassa Yhdysvallat käy sotaa Venäjän kanssa kenties viimeiseen ukrainalaiseen (ks. Puri 2022). Venäjälle puolestaan ei ole helppoa antaa periksi tavoitteissaan ilman täydellistä sotilaallista tappiota. Venäjän haaveileman globaalien suurvalta-aseman säilyttämiseksi sille on välttämätöntä, että sillä on kiistaton ylivalta entisen Neuvostoliiton hallitsemassa maantieteellisessä tilassa (Brosig 2019, 137).

Sotilaallista voimaa käyttäen Venäjä pyrkii tavallaan palauttamaan itseluottamustaan Neuvostoliiton hajoamisen ja Naton itään laajenemisen aiheuttaman nöyryytyksen jälkeen (vrt. Maalouf 2021). Ydinasevaltana Venäjän on vaikea hyväksyä vajoamistaan toisen tai kolmannen luokan suurvallaksi, joka ei enää ole kiistatta edes alueellinen suurvalta. Tämä saattaa olla ongelma myös koko maailmanjärjestelmälle, jossa ei ole historiallista kokemusta ydinasevallan tipahtamisesta valtahierarkiassa alaspäin (Kapoor 2022). Historian esimerkkien ja vallansiirtymän teorian mukaan Venäjä on laskevan suurvallan tavoin ollut valmis aloittamaan sodan palauttaakseen suurvalta-asemansa (Skak 2019, 152). Näin Venäjä on nyt toiminut, vaikka historia kertoo myös, että uhkana on suurvalta-aseman lopullinen menettäminen ainakin seuraaviksi viideksikymmeneksi tai ehkä sadaksi vuodeksi.

BRICS ja Ukrainan sota

Tässä on aiheellista palata ensin takaisin siihen, mikä BRICS on ja millaisia tavoitteita se edustaa. Kun kysymyksessä on mahdollinen hegemonin vaihtuminen maailmanjärjestelmässä, on edelleen perusteltua kohdistaa huomio lähinnä BRICSin kolmeen keskeiseen jäseneseen: Intiaan, Kiinaan ja Venäjään. Kuten edellä on esitetty, Venäjälle BRICS on lähinnä väline omien intressien edistämiseen itä-länsi-ristiriidassa. Siksi Venäjän tavoite on ollut käyttää BRICSiä osana omaa ristiretketään Yhdysvaltojen ylivaltaa vastaan. Myös Intia on mukana BRICSissä samassa tarkoituksessa, mutta sen tavoite on koloniaalisen järjestelmän purkamisen ja oman suurvalta-aseman saavuttaminen. Kiina puolestaan osallistuu BRICSin jäsenenä Yhdysvaltain johtavan aseman haastamiseen sekä itä-länsi- että länsi-etelä-akseleilla ja hakee omille johtajuushaaveilleen tukea sekä Venäjältä että kehittyvistä maista eli niin kutsutusta globaalista etelästä.

Yhdysvaltain ylivallan vastustamisessa BRICSin keskeisillä jäsenillä on siten keskenään ristiriitaiset pyrkimykset maailmanjärjestelmän muuttamiseksi ja mahdollisesti moninapaisen järjestelmän aikaansaamiseksi (Juutinen & Käkönen 2016; 2021). Tämä jo sinänsä heikentää BRICSin mahdollisuuksia toimia yhtenäisenä blokkina sitä ylivaltaa vastaan, jonka nojalla käytännössä yksi hallitseva valtio on sanellut järjestelmän arvot ja normit ja sama valtio on valvonut järjestelmän poliisina niiden noudattamista. (Brosig 2019, 9.) Hallitseva asema on merkinnyt myös sitä, että hegemonin asemaa pitävälle Yhdysvalloille on ollut mahdollista järjestelmän säilyttämiseksi käyttää keinoja, jotka eivät ole sallittuja hegemonian tavoittelijoille, kuten interventiot tai laillisesti valittujen hallitusten kaatamiset (Chakravarty 2022a).

BRICSin keskeiset jäsenet aivan ilmeisesti käyttävät liittoutumaa omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. Koska tavoitteet ovat ehkä yhtä keskeistä lukuun ottamatta ristiriitaisia, blokkilla on vaikeuksia asettaa kansainväliselle yhteisölle omia arvojaan ja normejaan – ja vielä

vaikeampaa valvoa niiden noudattamista. Toinen asia on, onko BRICSillä yhteisönä edes asettaa muille vaihtoehtoisia arvoja ja normeja. Vaikka BRICSin jäsenmaat ovat eri yhteyksissä haastaneet toisen maailmansodan jälkeisen liberaalin kansainvälisen yhteisön arvoja, ainakaan toistaiseksi BRICS ei ole tuottanut uusia omiin perinteisiinsä kiinnittyviä arvoja ja normeja. Sen sijaan BRICS säännöllisesti vetoaa huippukokouksissaan länsikeskeisen kansainvälisen järjestelmän arvoihin ja normeihin, kuten valtioiden suvereniteettiin ja rajojen loukkaamattomuuteen sekä muiden valtioiden sisäisiin asioihin puuttumattomuuteen. Tavallaan BRICSin dokumenteissa loistaa uuswestfalenilaisuus, kuten Malte Brosig (2019, 3, 8–9) esittää.

BRICSin mahdollisuuksia nousta Yhdysvaltain sijaan arvojohtajaksi nakertaa sen oma suhtautuminen huippukokouksissa peräänkuuluttamiinsa uuswestfalenilaisiin arvoihin. Vähän samoin kuin Yhdysvaltain tapauksessa näyttää siltä, että arvot eivät velvoita BRICSiä itseään eivätkä sen jäsenmaita. BRICSin huippukokousten dokumenteissa on alusta alkaen painotettu valtioiden suvereniteetin ja rajojen loukkaamattomuuden kunnioittamista sekä vastustettu interventioita jopa suojeluvastuun periaatteen (engl. *responsibility to protect*, R2P) suojissa. Näihin periaatteisiin tukeutuen BRICS ja sen jäsenmaat ovat vastustaneet Lännen politiikkaa muun muassa Libyassa ja Syyriassa (Brosig 2019, 63).

Samoissa dokumenteissa poissaolollaan loistavat kannanotot sellaisiin konflikteihin kuin Ukraina, Kashmir, Tiibet, Etelä-Kiinan meri, Etelä-Ossetia tai Intian ja Kiinan rajaselkkaukset. Näyttää ilmeiseltä, että yksi BRICS-yhteisön keskeinen koossa pitämisen ehto on, ettei jäsenten sisäisiksi luokiteltuihin ongelmiin tai kansallisiksi katsottuihin turvallisuusriskeihin puututa. Tähän kehykseen kuuluvat myös Venäjän toimet Ukrainaa kohtaan. Huippukokousten dokumenteista ei löydy ainuttakaan mainintaa Ukrainan alueellisen koskemattomuuden ja suvereniteetin loukkauksista, vaikka Venäjä on miehittänyt Itä-Ukrainaa jo pitkään ja liittänyt Krimin itseensä. (Mt., 5, 14, 16, 18, 133.)

Edellä esitetty viittaa siihen, että BRICS-jäsenet ovat ainakin tähän asti pitäneet itselleen tärkeänä säilyttää liittoutuman haavoittuva yhtenäisyys. Kiinnostava kysymys onkin, miten Venäjän avoin hyökkäyssota Ukrainaa vastaan ja siten myös räikeä BRICSin julistamien arvojen loukkaus vaikuttaa tuohon yhtenäisyyteen (vrt. mt., 181). Sitä on mahdollista arvioida BRICSin 14:n huippukokouksen perusteella. Kokous pidettiin virtuaalisena 23. kesäkuuta 2022, eli neljä kuukautta sen jälkeen, kun Venäjä oli hyökännyt Ukrainaan 24. helmikuuta 2022.

Huippukokouksen isäntämaana toimi Kiina. Kiinan tiukkaa koronapolitiikkaa voidaan pitää hyvänä perusteluna sille, että kokous toteutettiin virtuaalisena. Tämä ei välttämättä kuitenkaan ole riittävä selitys. On mahdollista, että Venäjän Ukrainassa käymä sota oli yksi syy kokouksen toteuttamiseen etänä. Tälle olettamukselle löytyy kaksi sitä tukevaa seikkaa. Ensimmäinen on se, että kokouksen ajankohta oli pitkään avoin. Itse asiassa ajankohta ilmoitettiin virallisesti vasta vajaa kaksi viikkoa ennen tapahtumaa, mikä kertoo epävarmuudesta kokouksen järjestämisen suhteen. Toisena selityksenä voidaan pitää sitä, että ainakin osalle jäsenmaiden johtajille olisi ollut kiusallista esiintyä perinteisessä huippukokouksen yhteiskuvassa Venäjän presidentti Putinin kanssa. Virtuaalokokouksessa vältettiin kättelyt ja hymyilyt – ja tähän korona antoi hyvän tekosyn.

Jos edellä esitetty oletamus pitää paikkansa, on mahdollista sanoa, että Venäjän sota Ukrainassa aiheuttaa rakoilua BRICSin riveissä. Tämä ei kuitenkaan ilmene huippukokouksen päätösasiakirjassa (BRICS Summit 2022). Asiakirjassa toistuvat yhteisön perinteiset fraasit sitoutumisesta uuswestfalenilaisiin arvoihin sekä kansainvälisen oikeuden ja YK:n tavoitteiden kunnioittaminen. Venäjän hyökkäys Ukrainaankin rikkoo räikeästi asiakirjassa esitettyjä yhteisön yleisiä sitoumuksia. Silti Ukrainan sodasta vaietaan lähes kokonaan lukuun ottamatta toivetta Venäjän ja Ukrainan kahdenkeskisistä neuvotteluista sodan ratkaisemiseksi. Näin Länsi tavallaan yritetään siirtää sivuraiteille konfliktin ratkaisussa.

BRICSille ominaiseen tapaan yhtenäisyyden vaikutelma säilytettiin suhtautumalla neutraalisti Venäjän Ukrainassa käymään sotaan. Toisaalta on mahdollista väittää, että huippukokous asettui epäsuorasti jopa tukemaan Venäjää. Perinteiseen tapaan asiakirja vaatii avointa kansainvälisen kaupan järjestelmää ja vastustaa kaikkia kansainväliselle kaupalle asetettavia keinotekoisia esteitä. Lännen kohdistaessa Ukrainan sodan vuoksi Venäjään taloudellisia pakotteita tämä on mahdollista ymmärtää tilannesidonnoisesti niin, että BRICS yhteisönä tuomitsee Venäjän vastaiset pakotteet. Tulkinta on perusteltu, sillä BRICS-maista Intia ja Kiina ovat strategisesti vahvasti riippuvaisia Venäjän kanssa käytävästä kaupasta erityisesti energian osalta.

Asiakirjassa näkyy selvästi, että BRICS-yhteisölle on edelleen tärkeää osoittaa yhtenäisyyttä niin Yhdysvaltain johtamaa länsikeskeistä järjestelmää vastaan kuin BRICSin edelleen vahvistamisessa ja jopa laajentamisessa. Yhtenäisyyden vahvistaminen ilmenee dokumentissa jo käynnistyneiden uusien yhteistyöhankkeiden esiin nostamisena ja avauksina uusille yhteistyön alueille. Yhteisön laajenemisen tavoite puolestaan konkretisoituu Bangladeshin, Egyptin, Uruguayn ja Yhdistyneiden arabiemiirikuntien toivottamisessa tervetulleiksi NDP:n uudeksi jäseniksi. (BRICS Summit 2022.)

Ainakaan toistaiseksi Venäjän Ukrainassa käymä sota ei ole hajottanut BRICSiä Yhdysvaltain hegemonian mahdollisena haastajana, vaikka se mitä ilmeisimmin on aiheuttanut yhteisössä säröilyä. Samalla kuitenkin yhteisön arvostus heikkenee kehittyvien maiden keskuudessa, koska yhteisö katsoo läpi sormien sitä, että Venäjä jatkuvasti rikkoo yhteisön omia julkilausuttuja periaatteita. Niinpä on ilmeistä, että Yhdysvaltain hegemonialle ei Ukrainan sodan seurauksena ole olemassa vakavaa haastajaa ainakaan lyhyellä, eikä ehkä edes keskipitkällä, aikavälillä.

Ukrainan sota ja maailmanjärjestelmän johtajuus

Maailmanjärjestelmänalyysin ja vallansiirtymän teorian kehyksissä Venäjän käymän Ukrainan sodan tavoite ei ollut vain Venäjän imperiumin palauttaminen, vaan se kytkeytyy suoraan kamppailuun maailman johtajuudesta ja suurvallan asemasta maailmanjärjestelmässä. Sodalla Venäjä halusi laskevana suurvaltana osoittaa, että sitä ei voida sivuuttaa rakennettaessa kolmannen vuosituhannen maailmanjärjestystä tai maailmanjärjestelmän kuudetta valtasykliä. Venäjän kannalta ironista on, että Ukrainassa käytävä sota maailman johtajuudesta näyttää tuottavan täysin päinvastaisen lopputuloksen riippumatta siitä, miten tuo sota Ukrainassa

päättyy. Tosin alla esitetyillä arvioilla on merkitystä vain siinä tapauksessa, että sota Ukrainassa ei eskaloitu ydinsodaksi.

Ukrainan sota on tähän asti vahvistanut niin kutsuttua transatlanttista akselia ja solidarisuutta (Mishra 2022). Venäjän pelko on johtamassa Naton laajenemiseen kahdella uudella jäsenellä, ellei Turkin valtopolitiikka estä tätä kehitystä. Joka tapauksessa Länsi on tiivistynyt Yhdysvaltain ympärille. Yhdysvaltain asemaa vahvistavat myös Venäjään kohdistetut sanktiot. Niiden vaikutuksesta EU on jo tullut riippuvaiseksi yhdysvaltalaisesta energiasta, öljystä ja kaasusta, joiden tuotanto enenevässä määrin perustuu ympäristöä tuhoavan öljyhiekan ja öljy- ja kaasuliukseen käyttöön. Sodan heijastusvaikutuksena myös Yhdysvaltain aseellisuuden tilaukset ovat kasvaneet. Jo vuoden 1986 väitöskirjassani osoitin, miten tärkeä asema aseellisuudella on Yhdysvaltain kansantaloudessa (Käkönen 1986).

Euroopan riippuvuuden vahvistuminen Yhdysvalloista merkitsee yhden Euroopan unelman siirtymistä kauas tulevaisuuteen tai jopa sen hautaamista. EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa käsittelevissä dokumenteissa on useita vuosikymmeniä esitetty tavoitteeksi itsenäinen Yhdysvalloista riippumaton maailmanpolitiikka, joka voisi nostaa EU:n merkittäväksi globaalitoimijaksi (Käkönen 2011). Tämä edellyttäisi sekä liittovaltiokehitystä että oman itsenäisen sotilaallisen voiman luomista. Kun kohta kaikki EU-jäsenmaat kuuluvat Natoon, EU tulee voimapolitiikassa olemaan riippuvainen Yhdysvalloista. Nato puolestaan ei tee mitään, mikä ei olisi Yhdysvaltojen intresseissä, ja toisaalta Yhdysvallat voi tarvittaessa toimia ilman Natoa, kuten se on tähänkin asti tehnyt erilaisissa halukkaiden koalitioissa, joihin Yhdysvaltain toimia tukevat valtiot ovat voineet osallistua parhaaksi katsomallaan tavalla.

Yhdysvaltain aseman vahvistumisessa oma mielenkiintoinen kysymys, tuleeko AUKUS – Australian, Iso-Britannian ja Yhdysvaltain muodostama liittoutuma – kehittymään Venäjän ja mahdollisesti Kiinan pelossa Tyynen valtameren tai Aasian Natoksi. Jos kehitys kulkee tähän suuntaan, on todennäköistä, että Nelikon merkitys tulee heikkenemään. Tällainen kehitys ja yleensäkin Lännen tiivistyminen Yhdysvaltain ympärille asettaa Kiinan vaikeaan tilanteeseen. Kun Venäjä yritetään sulkea maailmankaupan ulkopuolelle ja Länsi tiivistyy, Kiina joutuu miettimään, asettuuko se avoimesti Venäjän tueksi. Jos Kiina tekee tämän valinnan, kehittyä valtopolitiikka kohti kaksinapaisuutta. Samalla multilateralismi heikkenee, sillä BRICS-yhteisön muut jäsenet tuskin asettuvat Kiinan mukana tukemaan Venäjää avoimesti.

Venäjän sota Ukrainassa ei vain vahvista Yhdysvaltain hegemoniaa, vaan sillä on heijastusvaikutuksia myös yhteiskuntien sisäiseen kehitykseen niin kutsutussa Lännessä. Lännen Venäjän vastaiset pakotteet kohdistuvat Venäjän lisäksi myös länsimaihin ja itse asiassa koko maailmanjärjestelmään. Sodan ja pakotteiden seurauksena energian ja elintarvikkeiden hinnat kohoavat, valtiot joutuvat säästämään kansalaisille tarjotuissa palveluissa ja veroaste kohoaa siitä huolimatta. Myös kansalaiset joutuvat säästämään kulutuksessaan inflaation syödessä ostovoimaa.

Lähi-idän sota aiheutti samanlaisen tilanteen vuonna 1973 niin kutsutun öljykriisin seurauksena. Myös tuolloin kansalaisilta odotettiin, ellei peräti vaadittu, uhrauksia. Kansalaisyhteisöön kohdistuneet paineet purkautuivat tuolloin konservatismiin kapinana, mikä nosti vuonna 1979 valtaan Margaret Thatcherin Iso-Britanniassa ja kaksi vuotta myöhemmin Ronald

Reaganin Yhdysvalloissa (ks. Maalouf 2021). Nyt Ukrainan sota, Venäjän vastaiset pakotteet ja Venäjän vastatoimet yhdessä aiheuttavat energiakriisejä, elintarvikepulaa, materiaalipulaa teollisessa tuotannossa ja kustannusten nousun myötä myös hintojen nousua kaikkialla maailmassa. Seurauksena voi olla yhteiskunnallista levottomuutta, mistä hyödyn korjaavat populistiset liikkeet ja äärikonservatiivit.

Ukrainan sodan tuottama poliittinen reaktio voikin olla joissain EU-maissa äärikonservatiivien valtaan nousu. Voimakkaasti kahtiajakautuneessa Yhdysvalloissa tämänhetkinen konservatiivinen kumous voi tuoda Donald Trumpin tai jonkun hänen kaltaisensa Yhdysvaltain presidentiksi vuoden 2024 presidentinvaaleissa, samalla kun Yhdysvallat vahvistaa hegemonista asemaansa maailmanjärjestelmässä. Mahdollisen konservatiivikumouksen myötä demokratiaa käytetään hyväksi vapauksien ja oikeuksien rajoittamisessa ja erilaisuuden ulos-sulkemisessa (vrt. mt.).

Yhdysvaltain vahvan hegemonian uusiminen ja konservatiivinen vallankumous merkitsivät yhdistettyinä sitä, että maailmanjärjestelmässä vallassa olisi aggressiivisesti Yhdysvaltain johdolla omia arvojaan edistävä Länsi, joka suhtautuu vihamielisesti muihin kulttuureihin ja sivilisaatioihin sekä niiden arvoihin. Tämä puolestaan on uhka kansainvälisen järjestelmän dekolonisaatiolle sekä Intian ja Kiinan toiveille pluralistisesta ja monenkeskisestä kansainvälisestä järjestelmästä.

Lopuksi

Käytetyssä teoriakehyksessä Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainaa vastaan näyttäytyy pyrkimyksenä vähintäänkin palauttaa menetetty suurvaltastatus ja olla uskottava maailmanjärjestelmän hegemonin haastaja. Tässä tulkinallisessa viitekehyksessä Venäjä on käynyt Ukrainassa sotaa Yhdysvaltoja vastaan. Toisin on käymässä, mitä tulee Venäjän sodalle asettamiin tavoitteisiin. Aloittamalla aggressiivisen hyökkäyssodan Venäjä on luonut tilanteen, joka on vahvistanut Yhdysvaltain asemaa Lännen ja koko vallitsevan maailmanjärjestelmän johtajana. Sodan seurauksena ei näytä todennäköiseltä, että valta maailmanjärjestelmässä olisi siirtymässä sen paremmin millekään yksittäiselle kuin kollektiiviselle haastajallekaan.

Maailmanjärjestelmäanalyysin ja vallansiirtymän teorian kehyksessä Venäjän Ukrainassa käymä sota osoittautuu tekijäksi, joka muuttaa maailmanjärjestyksen valtasuhteiden kehitystä. Sen sijaan, että Yhdysvallat olisi menettämässä hegemonisen asemansa, se uudistaa sen. Se ei ilmeisesti kuitenkaan muuta sitä, että maailmanpolitiikan painopiste on siirtynyt Aasiaan. Samalla on todennäköistä, että valtapolitiikka tulee tiivistymään Yhdysvallat–Kiina-akselille. Näin kaksinapaisuus palaisi tosin uudella ulottuvuudella.

Teoreettisesti uudessa asetelmassa kiinnostavaa on se, että vastakkain on kaksi erilaista kapitalismin versiota kapitalistisessa maailmantaloudessa. Tässä järjestelmässä Kiina on jo rakentanut oman semiperiferiansa ja periferiansa, joita sen talous tarvitsee (ks. Bernal-Meze 2019, 119, 124; Li 2019b, 101). Näin näyttäisi siltä, että maailmanjärjestelmässä on leniniläisen imperialismin teorian mukaisesti kehkeytyessä tai jo alkanut taistelu maailman uudeleen jakamisesta (vrt. Kähkönen 1986) – ei dekolonisaatiosta.

Sekä imperialismien teorian mukaiseen maailman uudelleen jakamiseen että maailmanjärjestelmänalyysin valtasykliin ja mahdolliseen hegemonin vaihtumiseen liittyvät sodat. Jos järjestelmässä ei ole ainakin kaikkien merkittävien toimijoiden legitimitettiin nauttivaa globaalia toimijaa, jonka avulla käynnissä olevalle muutokselle voitaisiin löytää eri osapuolia tyydyttävä rauhanomainen ratkaisu uudeksi järjestykseksi, vaarana on, että sota Ukrainassa ei jää viimeiseksi. Toisin sanoen on mahdollista, että sotien riskit kasvavat samalla kun ihmiskunnan pitäisi kyetä estämään ihmisen aikaan saama ilmastomuutos ja luontokato.

Lähteet

- Bernal-Meze, Raúl (2019): "Brazil as an emerging power. The impact of international and internal deteriorational effect on the BRICS". Teoksessa: X. Li (toim.) *The international political economy of BRICS*. Lontoo: Routledge, 118–134.
- BRICS Summit 2022 (2022): XIV BRICS summit Beijing declaration, 24.6.2022. [Http://brics2022.mfa.gov.cn/eng/hywj/ODS/202207/t20220705_10715631.html](http://brics2022.mfa.gov.cn/eng/hywj/ODS/202207/t20220705_10715631.html), 20.9.2022.
- Brosig, Malte (2019): *The role of BRICS in large-scale armed conflict. Building a multipolar world order*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Chakravarty, Pinak Ranjan (2022a): "Hard power underpinning of the Ukraine war". *Commentaries*, 19.3.2022. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/research/hard-power-underpinning-of-ukraine-war/>, 20.9.2022.
- Chakravarty, Pinak Ranjan (2022b): "The War in Ukraine and its economic fallout". *Commentaries*, 24.3.2022. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/research/the-war-in-ukraine-and-its-economic-fallout/>, 20.9.2022.
- Hawksley, Humbhrey (2020): *Asian waters. The struggle over the Indo Pacific and the challenge to American power*. New York: Abrams Press.
- Joshi, Manoj (2022): "The Ukraine war and its bearing in China". *Raisina Debates*, 16.4.2022. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-ukraine-war-and-its-bearing-on-china/>, 20.9.2022.
- Juutinen, Marko & Jyrki Käkönen (2016): *Blokkien paluu. BRICS maiden nousu, USA ja Suomi*. Helsinki: Into Kustannus.
- Juutinen, Marko & Jyrki Käkönen (2021): "The BRICS paradox". Teoksessa: T. Daya Kishan & K. Nordenstreng (toim.) *BRICS Media. Reshaping the global communication order*. Lontoo: Routledge, 23–38.
- Kapoor, Nivedita (2022): "Russia-Ukraine crises: Why India needs to do more". *Raisina Debates*, 23.3.2022. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/russia-ukraine-crisis/>, 20.9.2022.
- Käkönen, Jyrki (1986): *Luonnonvarat ja konfliktit muuttuvassa kansainvälisessä järjestelmässä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 40. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Käkönen, Jyrki (2011): "The EU in the Eurasian space: An alternative to the USA?". Teoksessa: J. Käkönen, S. Chaturvedi & A. Sengupta (toim.) *'Eur-Asia' at the crossroads. Geopolitics, identities and dialogues*. Delhi: Shipra Publications, 172–190.
- Käkönen, Jyrki (2020): "Global change: BRICS and the pluralist world order". *Third World Thematics: ATWQ Journal*, 4(6), 415–423.
- Käkönen, Jyrki (tulossa/2022): "India and decolonising the international order". *East West Studies*, 12.
- Lidarev, Ivan (2022): "The Ukraine war and the paradox of Central and Eastern European security". *Expert speak*, 13.4.2022. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/ukraine-war-and-the-paradox-of-central-and-eastern-european-security/>, 20.9.2022.

- Li, Xing (2019a): "The international political economy of the BRICS in a changing world order". Teoksessa: X. Li (toim.) *The international political economy of BRICS*. Lontoo & New York: Routledge, 1–17.
- Li, Xing (2019b): "China's dual position in the capitalist world order. A dual complexity of hegemony and counter hegemony". Teoksessa: X. Li (toim.) *The international political economy of BRICS*. Lontoo: Routledge, 95–117.
- Maalouf, Amin (2021): *Sivilisaatioiden haaksirikko*. Tampere: niin&näin.
- Mishra, Jitendra Nath (2022): "How do India's choices on the Ukraine crises affect its foreign relations?". *Raisina Debates*, 24.3.2022. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/how-do-indias-choices-on-the-ukraine-crisis-affect-its-foreign-relations/>, 20.9.2022.
- Organski, A. F. K. (1958): *World politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- van der Pijl, Kees (2014): *The discipline of western supremacy*. Lontoo: Pluto Press.
- Puri, Lakshmi M. (2022): *The Russia-Ukraine war: The last crises to break the UN camel back*. Special Report 190. New Delhi: Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/research/the-last-crisis-to-break-the-un-camels-back/>, 20.9.2022.
- Rosecrance, Richard & Steven Miller (toim.) (2014): *The next great war. The roots of world war I and the risk of US-China conflict*. Boston: MIT Press.
- Skak, Mette (2019): "Russia and the BRICS. On the actual performance of a 21st century great power concert". Teoksessa: X. Li (toim.) *The international political economy of BRICS*. Lontoo: Routledge, 150–164.
- Singh, Antara Ghosal (2022): "Analysing China on Ukraine". *Raisina Debates*, 31.3.2022. <https://www.orfonline.org/expert-speak/analysing-china-on-ukraine/>, 20.9.2022.
- Sodhi, Simran (2022): "Has Ukraine tested the quad". *Raisina Debates*, 28.3.2022. <https://www.orfonline.org/expert-speak/has-ukraine-tested-the-quad/>, 20.9.2022.
- Valtioneuvosto (2022): *Ajankohtaiselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:18*. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Wallerstein, Immanuel (2004): *World-systems analysis: An introduction*. Durham: Duke University Press.

War in Ukraine and the World System

In this review article the issue is what shall be the impact of the war in Ukraine on the world system in transition. Theoretically the review is based on the world system analysis and power transition theory. The Russian war in Ukraine seems to strengthen the US position in the world politics. This again provides for the USA an option for its second hegemonic cycle in the early third millennium. However, this increases risks of wars in the world system.

Keywords: East-West conflict, hegemony, power transition, rising powers, West-South conflict, world system